

Yrd. Doç. Dr. Gül Çetinor BATUŞ

İ.Ü. İletişim Fakültesi

TOPLUM SANAT İLİŞKİSİ

Yaradılış gereği birarada yaşamak zorunda olan insanlar önceleri küçük grupları şekillendirmiş, yerleşilen toprak parçasının çit ile çevrilip etraftan soyutlanmasıyla mülkiyet hissi doğmuştur. Daha sonra bu mülkü dış güçlerden koruma iç güdüsü savunma sistemlerini geliştirmiştir.

İnsanların birlikteliği, gereksinimlerini karşılama biçimleri, üretim-tüketim ilişkileri, politik organizasyon açısından düşünüldüğünde toplum gerçeği ortaya çıkmaktadır. Toplum tanımlamak için pek çok girişim yapılmış ancak, herkes için geçerli olan bir kavrama ulaşılamamıştır. Bütün bu çabaları genel olarak özetleyen bir görüş olması nedeniyle toplum tanımlaması için Gordon Childin görüşü temel olarak alınabilir. Child'a göre "toplum ihtiyaçları karşılayacak üretim yolları bulmak için, yani kendini yeniden üretmek ve yeni ihtiyaçlar yaratmak için kurulmuş bir işbirliği örgütüdür." (1)

Toplumların yapılarını ve işleyiş mekanizmalarını inceleyen bilim olan sosyolojinin bağımsız bir nitelik kazanması 19. yüzyıla rastlar. Toplum insanla birlikte varolduğuna göre, onun bilimi olan sosyolojinin ortaya çıkışının bu kadar geç olması ilgi çekicidir. Gerçekte eski çağlardan beri pek çok filozof ve düşünür bu sorunlarla ilgilenmiş ve günümüzde bile tartışılan sistemler geliştirmişlerdir. Ancak çoğu, toplum ve devletin sürekliliği için neler yapılması gerektiği üzerinde durmuş ve çalışmalar daha çok sosyal politika ağırlıklı olmuştur.

Toplumsal yaşamı tüm ayrıntıları ve bütünü ile anlama kaygısı Fransız ihtilali ile başlar. Halkın kendi kendine yön verme isteği, toplum olaylarının anlaşılması gereğini ortaya çıkarmış, sonuçta sadece bilge kişilerin anladığı felsefi doktrinlerin yerini bilimsel sistemler almıştır. Böylece politik gücün, tanrısal ya da feodal bir nitelik taşımadığı, birey dışı, "ulus" olarak tanımlanan bir gerçeklik olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum temeli doğmalar yerine insan aklına ve bilgisine dayanan Aydınlanma felsefesini hazırlamıştır. (2)

Sosyoloji alanındaki ilk çalışmalar genellikle siyaset bilimciler ve tarihçiler tarafından yürütülmüştür. 20. yüzyılın başlarında ise bu bilim dalı belirli bir olgunluğa ulaştığı gibi, birbirinden farklı uzmanlık alanları da şekillenmeye başlamıştır. Örneğin, eğitim, aile, hukuk, din, edebiyat, şehir sosyolojisi gibi. Böylece hem toplum daha küçük birimler halinde ele alınmaya başlanmış, hem de fiziki olduğu kadar manevi yapı da daha ayrıntılı olarak gözler önüne serilmiştir.

Tüm toplumların ortak özelliği temelinin insana dayanması ve sürekliliğinin bir takım kurallara, örf ve adetlere bağlı olmasıdır. Ancak bu ortak özelliklerinin yanı sıra

her toplumun kendine özgü bir yaşam biçimi, değerler sistemi, kısacası bir kültür anlayışından söz etmek mümkündür. Genel anlamda, doğanın yarattıklarına karşılık insanlığın yarattığı herşey(3) olarak tanımlanan kültür kavramının herkes için geçerli bir açıklaması yapılamamıştır. Nitekim kültürle ilgili alanlarda çalışan hemen herkes kültürü yeniden tanımlama çabasını göstermiştir. (4)

Kültür konusuna bir açıklık getirebilmek için sorunu maddi ve manevi kültür olarak ele almak mümkündür. Maddi kültür alanı; ekonomik ve teknolojik, başka bir deyişle, üretim, dağıtım, işbölümü sisteminde maddi üretimin egemen olduğu alan, manevi kültür alanı ise toplumun, ideoloji, bilim, sanat, eğitim gibi manevi öğelerini içeren alan olarak nitelenebilir. Aslında maddi ve manevi kültür alanlarını kesin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün değildir. Hepsi belirli bir etkileşim içindedir. Örneğin manevi kültürün bir ögesi olan Sanat da maddi kültürle üretim dağıtım bölüşüm sistemleri ile içiçedir (5). Bir sanat eserinin üretilmesi, çoğaltılması, tüketiciye ulaştırılması belirli bir ilişkiler zincirini, dolayısı ile maddi dünyayı gerekli kılmakta, sanatçının yapıtı kendi elinden çıkıp bir mal haline gelmektedir.

Sanat kavramı da pek çok kültür ögesi gibi toplumdan topluma, dönemden döneme farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Çünkü sanat toplumun dinamik bir göstergesidir ve tarih içinde belli bir zamanın düşüncelerini, isteklerini, gereksinimlerini yansıttığı ölçüde insanlığı temsil eder, zamanla koşullu olsa bile insanlığın değişmeyen özelliklerini devamlı olarak yansıtır bu durum da ona evrensel nitelik kazandırır (6).

Manevi kültür alanının bir ögesi olan Sanat da pek çok sosyal gerçeklik gibi farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Bu farklılık zaman ve mekan faktöründen olduğu kadar, toplumların genel kültürel yapılarından da kaynaklanmaktadır. Örneğin ilkel toplumlarda sanat, dil, dans, ritmik ezgi, büyü törenleri gibi bütün biçimleriyle herkesin katıldığı tam anlamıyla toplumsal bir eylemdi (7). Ana eğilim mistik, tanrısal bir anlayış, açıklanamayan güçler karşısında insanların yarı itaat, yarı başkaldırı biçimindeki dışavurulmuş tepkileriydi.

İlkelerin sanat eserleri özellikle 19. yüzyılda insanlığın ilgi merkezi olmuş, pek çok sanatçı (Picasso, Modigliani, Gauguin, Van Gogh) kendi estetik eğilimlerini ilkelerin yontma eserleriyle doğrulamaya çalışmışlar, hatta bunları bilinçli olarak taklit etmeye başlamışlardır (8).

Toplumların gelişmesiyle mistik faktörlerin yerini daha rasyonel yaklaşımlar almaya başlamıştır. Ancak Batı toplumlarını ele alırsak, Orta çağın dinsel baskıları sonucu, sanatta da yeniden bir soyut anlayış, feodal sistemde sanatçı derebeyi ilişkileri, burjuvazinin egemen olduğu dönemde ise halkın değil, yönetici sınıfın beğenisini yansıtan bir sanat anlayışı ortaya çıkmıştır.

Kapitalizm sürecinde ise sanat eseri de bütün ürünler gibi meta haline gelmiş, sanatçı bir rekabet piyasasında yalnızlığa varan bir özgürlüğü yaşamaya başlamıştır (9). Artık sanatçının amacı, eserini en iyi biçimde değerlendirmek, tüketicilere etkili ve çabuk biçimde ulaşabilmektir.

Görüldüğü gibi her toplumun sanat anlayışı ve sanat eserleriyle, süregelen sosyo-politik yaşam arasında doğrudan bir bağlantı vardır. Bu bağlantıyı inceleyen, sanat etkinliklerini, oluştukları toplumdaki üretim biçimini, üretim güçlerini açıklamaya çalışan sosyoloji dalına Sanat Sosyolojisi denir (10).

Bu açıdan bakıldığında Türk toplumunun sanat anlayışının da büyük değişimlere uğradığını söylemek mümkündür. Örnekleri, çok geniş bir zaman sürecine yatarsak Osmanlı döneminde halkın ve elit tabakanın kültürel özelliklerini yansıtan farklı sanat anlayışları olduğunu ancak genelde Osmanlı Sanatı başlığı altında mistik, kaderci, bol parayı, bol zamanı ve bol sabrı vurgulayan bir ifade biçiminin varlığını gözlemlemek mümkündür.

Toplumsal yaşamın sanat yansımalarına çarpıcı örnek olarak mimari eserler ve müzik gösterilebilir. Miras hukukunun olmadığı, göçebe zihniyetin egemen olduğu dönemlerde, evler az dayanıklı malzemeden yapılmış, elişçiliği ile süslenmiştir. Yükükleri, kilerleri, her an bir göçe hazır bekleyen denklemlerle doludur. Kalıcı olan eserler ise halka mal olacak ve padişahların adlarını sonsuza dek yaşatacak camiler, köprüler, hanlar ve saraylardır. Bu anlayışın sonucunda, yılların yıpratıcı etkileri, yangınlar ve göçlerin de yardımıyla maddi ve manevi pek çok zenginlik kaybolurken, taş yapılar varlıklarını korumuşlardır. Müzik konusunda toplumsal yapının etkilerini bulmak mümkündür. Savaşçı özellikleri, kahramanlıkları yansıtan serhat türküleri, mehter marşları, karşı cinslerin baskılar altındaki duygularını ifade eden eserler, Türk müziğinin başlıca temalarını oluşturur.

Tanzimatla beraber toplumda hissedilmeye başlanan batılaşma, ülkenin sosyal yapısında pek çok değişikliği beraberinde getirmiştir. Ancak bu dönemde de ülke genelinde bir kültür birlikteliğinden söz etmek mümkün değildir. Çünkü Osmanlılarda batılaşma hareketlerinin savunucuları da (padişah, vezir, dış temsilciler), engelleyicileri de (din adamları bürokratlar) çalışmalarını hep halk adına ama halkla danışmadan yapmışlar, bu da reformların geniş halk kitlelerine yayılmasını zorlaştırmıştır (11).

Sonuçta batılaşma çabaları İmparatorluğu çöküşten kurtaramamış, aksine bu gidişi hızlandırmıştır; çünkü Osmanlı yenilikçisine göre batılaşma ya batı toplumlarına öykünme ya da batının desteğini elde etme olarak algılanmıştır (12).

Cumhuriyet dönemi ile başlayan demokrasi anlayışı ve kapitalizm süreci, Türk toplumunun tamamen farklı bir yapıya uyum sağlamasını gerekli kılmıştır. Laiklik anlayışı ve Medeni Kanundaki değişiklikler Türk insanını tebalıktan vatandaşlığa yükseltmiştir.

Genç Türkiye Cumhuriyetinin 70 yıllık geçmişi içinde toplumun genel yapısını büyük ölçüde etkileyen pek çok sosyo-politik olaya sahne olmuştur. Tek partili dönemden çok partili sisteme geçiş, 1960 İhtilali, 1971 Muhtırası, 1974 Kıbrıs Barış Harekati, 1980 İhtilali iç ve dış göçler, sık tekrarlanan seçimler sonucu değişikliğe uğrayan iktidar politikaları Cumhuriyet ve Demokrasi kavramlarının kök salmasını zorlaştırmıştır.

Bugün Türkiye 60 milyona yaklaşan nüfusu ile Avrupa'nın en genç ve kalabalık ülkelerinin başında gelmektedir. Ancak, sosyal yapıda Osmanlıdan beri süregelen denge-sizlikler, doğu-batı çatışması ve bir senteze ulaşma çabası sürmektedir. Bu genç toplumun en önemli sorunu, tarım ekonomisinden sanayileşme sürecine geçişin sonucu ortaya çıkan Kentleşme olgusudur.

Kentleşme olgusu önceleri işgücünün kırsal kesimden kente göçü olarak gerçekleşirken zamanla kır kökenli insanların kentleşemedikleri, kentlerin yavaş yavaş nitelik değiştirerek büyük köylere, kasabalara dönüştüğü gözlemlenmektedir. Bu gerçeği kentlerin değişen yaşam biçimlerinden, ve görünümlelerinden anlamak mümkündür. Büyük kentlerde oluşturulan mahallelerde farklı yörelerin farklı alışkanlıklarını görmek, yaşamak alışılmış bir sosyal gerçekliktir.

Birbirinden uzak ve bağımsız kültür değerlerinin çok daha sınırlı bir mekanda iç içe ama bağımsız yaşaması pek çok sosyal ve kültürel sorunu ortaya çıkarmaktadır. Farklı yapıdaki bu insanların tek ortak noktası gurbette yaşamaları ve uzakta kalan değerlerine özlem duymalarıdır. Bu ortak nokta sonuçta onları ortak bir dışavurumda birleştirmektedir. Bunu da "Arabesk" kavramı ile açıklamak mümkündür.

Arabesk herşeye rağmen kentleşemeyen, kendi değerlerinden de uzaklaşan ve ideallerine ulaşamayan kişilerin bir tepkisi olarak ortaya çıkmaktadır. Elde edilen maddi zenginlikler ifadesini, renkli televizyonlu, tül perdeli, sahanlığı terlik dolu evlerde bulurken, manevi yapıda, hayal kırıklıklarını, ezilmişliğe isyanı dile getiren şarkılar halkın ruh yapısını ortaya koymaktadır.

Yapılan araştırmaların sonuçlarına göre halkın % 90'a varan bir bölümü arabesk kültürü, yeme, içme, eğlenme ve barınma açısından benimsemekte ve Türk toplumu Tanzimat dönemindeki Batılılaşma, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki Demokratikleşme süreçlerinden sonra şimdi de Arabeskleşme kavramını içine sindirmeye çalışmaktadır.

Bu arada, özellikle büyük kentlerde, belirli bir eğitim ve kültür birikimini gerekli kılan estetik değeri ve evrensel sanat anlayışını halka benimsetmeye yönelik yoğun çabalar harcanmakta, girişimler yapılmaktadır. Düzenlenen uluslararası sanat festivalleri, sayıları her geçen gün artan sergi salonları, tirajı az da olsa çeşitli sanat dergileri, sinema günleri bu çalışmaların en somut sonuçlarıdır.

Halkın arabesk sanata gösterdiği ilgi ile bir önceki paragrafta adı geçen etkinliklere verdiği değer karşılaştırıldığında, basın tutumu ve toplumun genel eğitim düzeyi de göz önünde tutulursa büyük bir fark olmadığı ortaya çıkmaktadır. Türkiye her zaman olduğu gibi farklı kültür birikimlerini ve bunun yansımaları olan yaşam biçimlerini bünyesinde barındırmakta, çok sesli bir toplum olma özelliğini korumaktadır.

KAYNAKÇA

- Ficher Ernst** Sanatın Gerekliliği, Kuzey Yayınları, İstanbul 1985.
- Güvenç Bozkurt** İnsan ve Kültür, Remzi Kitabevi İstanbul 1974.
- Izzo Alberto** Storia del Pensiero Sociologico 1, II Mulino 1974.
- Kongar Emre** Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, 2. Baskı Cem Yayınları, İstanbul 1978.
- Örnek Sedat Veyis** 100. Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Felsefe, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1976.
- Sezer Baykan** Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları, Sümer Kitabevi Yayınları İstanbul 1988.
- Turhan Yılmaz** Kültür Değişmeleri, Milli Eğitim Basımevi 1969.

TEZ VE MAKALELER

- Akbal Berna** Toplum Sanat İlişkisi, Hacettepe üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Lisans Tezi, Ankara 1979.
- Çetinor Gül** Basının Cumhuriyet Dönemi Türk Toplumunun Kültürel Yapısına Etkileri, İstanbul Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Doktora Tezi, İstanbul 1980.
- Köseihal Nurettin Şazi** Edebiyat Sosyolojisine Giriş, İ.Ü.E.F. Yayınları Sosyoloji Dergisi sayı: 19-20.

DİPNOTLAR

- (1) Baykan Sezer; Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları, Sümer Kitabevi Yayınları 1988. S. 18.
- (2) Alberto İzzo; Storia del Pensiero Sociologico I. II Mulino 1974, S. 14.
- (3) Bozkut Güven; İnsan ve Kültür, Remzi Kitabevi İstanbul 1974 S. 97.
- (4) Mümtaz Turhan; Kültür Değişmeleri, Milli Eğitim Basımevi 1969 S. 35.

- (5) Berna Akbal; Toplum Sanat İlişkisi, H.Ü. Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü Lisans Tezi 1979 Ankara S. 17.
- (6) Ernst Fischer; Sanatın Gerekliliği, Kuzey Yayınları 1985 S. 15-16.
- (7) Ernst Fischer; a.g.e. S. 38.
- (8) Vedat Seyis Örnek; 100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Felsefe, Gerçek Yayınevi İstanbul, 1971 S. 156.
- (9) Berna Akbal; a.g.t. S. 29.
- (10) Nurettin Şazi Kösemihol; Edebiyat Sosyolojisine Giriş, İ.Ü.E.F. Yayınları, Sosyoloji Dergisi S. 19-20.
- (11) Gül Çetinor; Basının Cumhuriyet Dönemi Türk Toplumunun Kültürel Yapısına Etkileri, İ.Ü. Basın Yayın Yüksekoku-lu Doktora Tezi İstanbul 1988 S. 43.
- (12) Emre Kongar; Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, 2. Basım. Cem Yayınları. İstanbul. 1978 S. 79.